Το Ελληνικό Δωδεκαήμερο

Εκπαιδευτικός φάκελος

Κείμενα: Μαρία Αργυριάδη
Μαρία-Χριστίνα Δεστούνη-Γιαννουλάτου
Νίκη Ψαρράκη-Μπελεσιώτη

Εικονογράφηση: Μαρία Αργυριάδη

Επιμέλεια: Νίκη Ψαρράκη-Μπελεσιώτη

Αθήνα 2002
ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Τι σημαίνει "εκπαιδευτικός φάκελος";
Ένας φάκελος που έχει γίνει αποκλειστικά για σας,
τους εκπαιδευτικούς.

Γιατί δημιουργήσαμε αυτό το φάκελο;
Για να έχετε συγκεντρωμένο πληροφοριακό υλικό
σχετικά με το "Ελληνικό Δωδεκαήμερο".
Για να σας επισημάνουμε θέματα από τον εθιμικό κύκλο,
στα οποία πιστεύουμε ότι θα έπρεπε να επικεντρωθεί
η πρώτη επαφή των παιδιών με την παραδοσιακή ζωή και τέχνη.

Έχετε την απόλυτη ελευθερία να επιλέξετε το θέμα
που θα παρουσιάσετε, τους τρόπους που θα ακολουθήσετε
και τις μεθόδους που θα εφαρμόσετε.
Οι προτάσεις μας για πιθανές συζητήσεις κι οι ιδέες
για δραστηριότητες που ενδεχομένως θα οργανώσετε,
δεν θα πρέπει να είναι παρά μια ευχάριστη συνέχεια
μέσα από την οποία θα ζωντανέψει για τα παιδιά η παράδοση.

© Μουσείο Μπενάκη - Εκπαιδευτικά Προγράμματα, Αθήνα 2002
3η έκδοση
Η πρώτη έκδοση τυπώθηκε το 1995 για το Πρόγραμμα
"ΜΕΛΙΝΑ - Εκπαίδευση και Πολιτισμός" και εφαρμόστηκε στα σχολεία της πειραματικής εφαρμογής.

ISBN 960-85160-6-4
Καλλιτεχνική επίμελεια, DTP: AltSys

Το Ελληνικό Δωδεκαήμερο

Στο λαϊκό εορτολόγιο η περίοδος από την παραμονή των Χριστουγέννων έως τα Θεοφάνια ονομάζεται "Δωδεκαήμερο" ή "Δωδεκάμερο". Τρεις μεγάλες γιορτές γιορτάζονται εκείνες τις μέρες. Τα Χριστούγεννα, η Πρωτοχρονιά και τα Φώτα.

Σε όλο αυτό το διάστημα, σε κάθε περιοχή της Ελλάδας, υπήρχαν διάφορα έθιμα που είχαν ως σκοπό τους να προαναγγείλουν τον ερχομό της άνοιξης, να εξασφαλίσουν για όλους την ευτυχία και να τονώσουν το αίσθημα της θρησκείας και της οικογένειας. Για να δώσουν το χαρμόσυνο μήνυμα ότι η φύση θα προχωρήσει από την περίοδο του χειμώνα και το σκοτάδι στο ανοιξιάτικο φως και τη βλάστηση, στόλιζαν κάθε γωνιά του σπιτιού τους με κλαδιά από μυρτιά, μυρσίνη, δάφνη και ελιά.

Στα τζάκια των σπιτιών, νύχτα-μέρα, είχαν συνέχεια αναμμένη τη φωτιά, για να μην πλησιάζουν οι Καλικάντζαροι, τα περίεργα ξωτικά, που πίστευαν πως κυκλοφορούσαν και πείραζαν τους ανθρώπους μια και τα "νερά ήταν αβάπτιστα", ο Χριστός, δηλαδή, δεν είχε βαπτισθεί ακόμη.

Τα παιδιά έλεγαν κάλαντα με ευχές για τους νοικοκυραίους, ενώ οι νοικοκυρές έφτιαχναν γλυκίσματα.

Νυχτερινές ακολουθίες στην εκκλησία και οικογενειακές συγκεντρώσεις ενίσχυαν τους δεσμούς με τη θρησκεία και την οικογένεια.

Βιβλιογραφία

Σιέττος Γ., *Έθιμα στις γιορτές*, Πειραιάς 1975.
Μέγας Γ., *Ελληνικαί εορταί και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, Αθήναι 1979.
Λουκάτος Δ., *Χριστουγεννιάτικα και των γιορτών*, Φιλιππότης, Αθήνα 1979.
Κυριακίδου-Νέστορος Άλκη, *Λαογραφικά μελετήματα*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1979.
Λαμνάτος Β., *Οι μήνες στην αγροτική και ποιμενική ζωή του λαού μας*, Αθήνα 1982.
Τσοτάκου-Καρβέλη Αικατερίνη, *Λαογραφικό Ημερολόγιο*, Πατάκης, Αθήνα 1985.
Ζαχαρενάκης Κ., *Κάλαντα και παράδοση του Δωδεκαημέρου*, Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα 1986.
Αργυριάδη Μαρία, *Χριστουγεννιάτικα παιχνίδια*, Καστανιώτης, Αθήνα 1994.
Βελλούδιος Θ., *Αερικά-Ξωτικά και Καλικάντζαροι*, Τσιβεριώτης, Αθήνα.

Η Σαρανταποδαρούσα

Παλιότερα, όταν έλειπαν τα ημερολόγια, οι απλοί άνθρωποι δυσκολεύονταν να υπολογίσουν τις μέρες που απόμεναν μέχρι να τελειώσει η νηστεία της Μεγάλης Σαρακοστής και να φτάσει επιτέλους η Κυριακή του Πάσχα. Ζωγράφιζαν σε ένα χαρτί τη "Σαρακοστή", που την παρίσταναν σαν καλόγρια. Δεν της έβαζαν στόμα, γιατί έπρεπε να νηστεύει συνεχώς και τα χέρια της τα έφτιαχναν σταυρωμένα, για να προσεύχεται. Είχε 7 πόδια, που αντιστοιχούσαν στις 7 βδομάδες της Σαρακοστής. Κάθε Σάββατο έκοβαν και από ένα πόδι, έως το Μεγάλο Σάββατο, οπότε αφαιρούσαν πια και το τελευταίο.

Λέγεται ότι τα παιδιά πήραν από τους μεγάλους το έθιμο της "κυρα-Σαρακοστής" και το μετάτρεψαν στη "Σαρανταποδαρούσα".

Η αγέλαστη και σοβαρή μορφή της καλογριάς, της "κυρα-Σαρακοστής", έδωσε τη θέση της στο γελαστό πρόσωπο ενός παιδιού, που συμβολίζει τη χαρά για τις γιορτινές μέρες που θα έρθουν.

Την εφτάποδη "Σαρανταποδαρούσα" κατασκεύαζαν τα παιδιά από χαρτόνι, εφτά βδομάδες πριν από τα Χριστούγεννα, τη χρωμάτιζαν με ζωηρά χρώματα και την κρεμούσαν στο δωμάτιό τους. Κάθε βδομάδα έκοβαν και ένα πόδι, αφήνοντας το τελευταίο για την παραμονή των Χριστουγέννων.

Προτάσεις

Συζητήστε με τα παιδιά για τις γιορτές των Χριστουγέννων. Πώς αισθάνονται τώρα που πλησιάζουν; Τι είναι αυτό που προτιμούν στη γιορτινή ατμόσφαιρα ή τι θα επιθυμούσαν να αλλάξει τα φετινά Χριστούγεννα; Θέλουν να μάθουν έναν απλό και διασκεδαστικό τρόπο για να υπολογίζουν το διάστημα που τους απομένει έως τη μεγάλη Γιορτή;

Μιλήστε τους για τη "Σαρανταποδαρούσα". Για τα εφτά της τα πόδια και για το πώς θα μπορούσε να γίνει το δικό τους προσωπικό ημερολόγιο.

Το κάθε παιδί ας σχεδιάσει σε χαρτόνι τη "Σαρανταποδαρούσα" του, ένα παιδάκι γελαστό με εφτά πόδια, ας τη χρωματίσει, ας την κόψει και ας την πάρει στο σπίτι του.

Θα μπορούσατε να φτιάξετε και μια μεγάλη "Σαρανταποδαρούσα", όλοι μαζί, από χαρτόνι, από ζυμάρι, από ύφασμα ή από ό,τι άλλο θελήσετε, να την κρεμάσετε στον τοίχο της τάξης και κάθε βδομάδα να της αφαιρείτε και από ένα πόδι.

Τι θα λέγατε αν η "Σαρανταποδαρούσα" φορούσε την παραδοσιακή φορεσιά της περιοχής σας, όπως στα σχέδια που βλέπετε πιο κάτω;

Κερκυραία

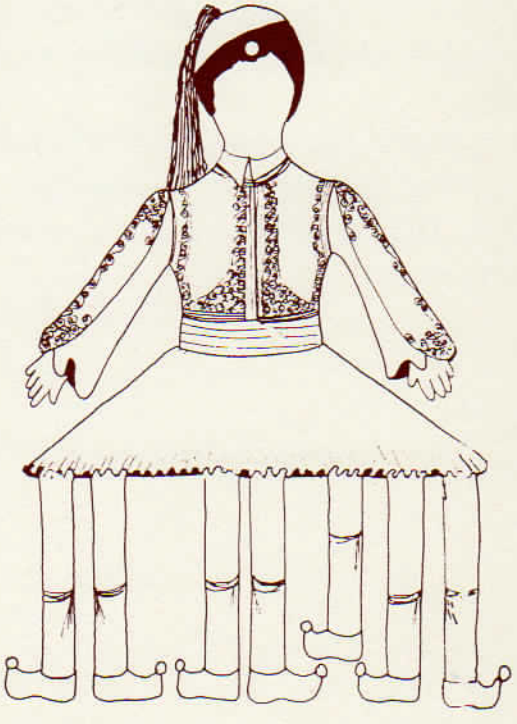

Τσολιάς

Το Χριστουγεννιάτικο δέντρο

Παλαιότερα στην Ελλάδα, για τη Χριστουγεννιάτικη διακόσμηση των σπιτιών χρησιμοποιούσαν κλαριά από δέντρα. Η χρήση τους συμβόλιζε το τέλος του χειμώνα, την αναβλάστηση και την καινούρια ζωή, γι' αυτό και τα κλαριά έπρεπε να είναι καταπράσινα και από φυτά αειθαλή. Η δάφνη και η λεμονιά, η κουμαριά και ο σκίνος, αλλά κυρίως η μυρτιά και η ελιά, έμπαιναν σε κάθε σπίτι.

Τα κλαριά στολίζονταν με φρούτα, ξηρούς καρπούς και νομίσματα, τυλιγμένα σε χρυσόχαρτα ή βαμμένα με χρυσομπογιά.

Στα νεότερα χρόνια οι πανηγυράδες, όπως λέγονταν οι μικροπωλητές στα πανηγύρια, έκαναν στολίδια του δέντρου από χαρτί, από ζυμάρι και από γύψο. Ειδικά για τα γύψινα στολίδια χρησιμοποιούσαν γερμανικές σιδερένιες φόρμες για σοκολάτες και έφτιαχναν τα ζώα της φάτνης, αγιοβασίληδες κ.ά., που τα χρωμάτιζαν με όμορφα χρώματα και τα πουλούσαν στους πάγκους τους, ανάμεσα στα παιχνίδια.

Στην Ελλάδα Χριστουγεννιάτικο έλατο στήθηκε για πρώτη φορά από τους Βαυαρούς στα ανάκτορα του βασιλιά Όθωνα, πρώτα στο Ναύπλιο και μετά στην Αθήνα. Σιγά-σιγά, άρχισαν να διακοσμούνται με έλατα οι πλατείες στις μεγάλες πόλεις, τα μαγαζιά και τα σπίτια. Αστέρια, κεράκια, ζαχαρωτά και μικρά παιχνίδια στόλιζαν πια τα έλατα που πήραν τη θέση των κλαριών της μυρτιάς και της ελιάς.

Προτάσεις

Θα μπορούσατε να συζητήσετε με τα παιδιά για τον τρόπο που στόλιζαν οι παππούδες των παππούδων μας τα σπίτια τους. Για τα καταπράσινα κλαδιά των δέντρων που προμηνύουν ότι η άνοιξη δεν θ' αργήσει να έρθει.
Γιατί αυτή τη χρονιά να μην στολίσετε την τάξη σας με ένα τέτοιο κλαρί; Τα παιδιά θα έχουν την ευκαιρία να κατασκευάσουν μόνα τους στολίδια για το δέντρο, όπως γινόταν και πριν από χρόνια.

Ζητήστε τους να φέρουν καρύδια, αμύγδαλα, βελανίδια, κυπαρισσόμηλα, κουκουνάρια ή ό,τι υπάρχει στην περιοχή σας και να τα χρωματίσουν με χρυσόχρωμα. Να τα ντύσουν με χρυσόχαρτα, να τους βάλουν σύρμα ή σπάγκο για να κρεμιούνται.
Μπορούν να φτιάξουν και στολίδια από ζυμάρι. Θα πρέπει όπως το ζυμάρι να έχει πάρα πολύ αλάτι, ώστε να μην χαλάσει με τον καιρό και μουχλιάσει. Μια καλή αναλογία είναι μισή δόση αλάτι με μία δόση αλεύρι. Τα ζυμαρένια στολίδια ψήνονται εύκολα -αν και δεν είναι απαραίτητο- και χρωματίζονται πολύ όμορφα.
Στολίδια κατασκευάζονται και με χρυσόχαρτα, με χαρτί γκοφρέ ή με πηλό, που όταν στεγνώσει, χρωματίζεται.

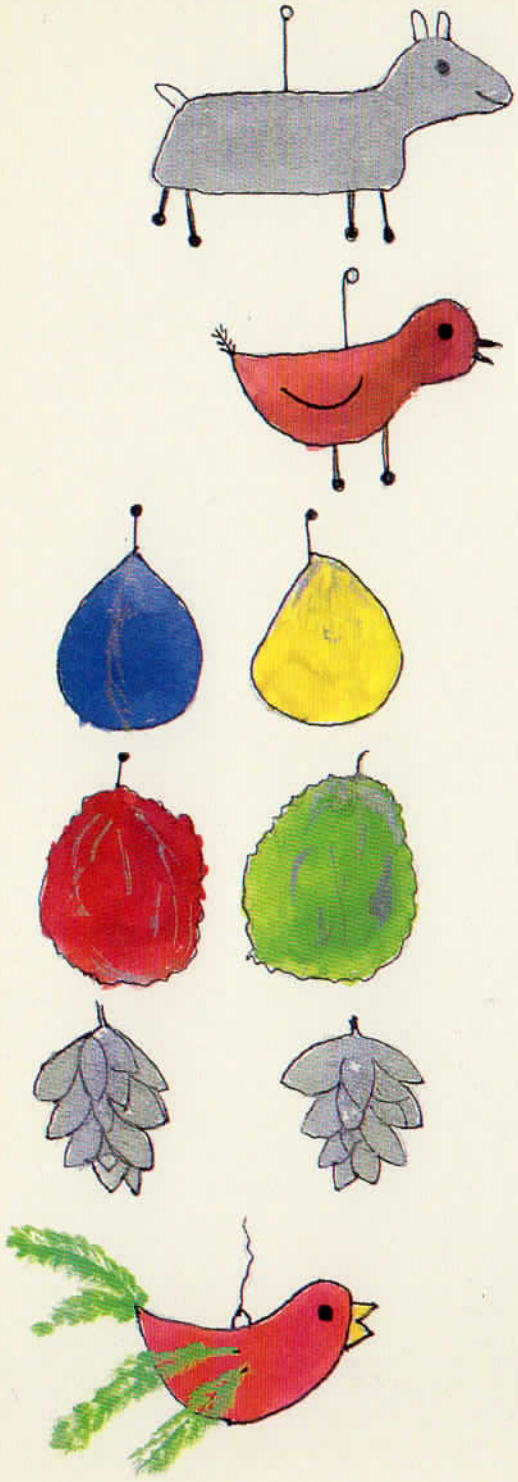

Μερικές ιδέες που ίσως σας φανούν χρήσιμες...

Φτιάξε ένα γαϊδουράκι από πηλό. Πριν στεγνώσει ο πηλός βάλε καρφιά για πόδια, χάντρες για μάτια και γύρω από την πλάτη του κρέμασε ένα σπάγκο. Όταν στεγνώσει, χρωμάτισέ το.

Φτιάξε ένα πουλάκι από πηλό. Πριν στεγνώσει ο πηλός βάλε χάντρες για μάτια, καρφιά για πόδια, ξυλάκια για ράμφος. Αν έχεις φτερά στερέωσέ τα στην ουρά. Χρωμάτισέ το.

Βρες κάστανα, δέσε γύρω τους σπάγκο και ντύσε τα με ασημόχαρτο ή χρωμάτισέ τα με χρυσομπογιά.

Βρες καρύδια, δέσε γύρω τους σπάγκο και ντύσε τα με ασημόχαρτο, χαρτί από καραμέλες ή χρωμάτισέ τα.

Μάζεψε κουκουνάρια από το δάσος, δέσε τα με σπάγκο και χρωμάτισέ τα με ασημομπογιά ή χρυσομπογιά.

Κρέμασε όλα αυτά τα στολίδια από ένα κλαρί και φτιάξε έτσι το Χριστουγεννιάτικό σου δέντρο.

Αν θέλεις το πήλινο πουλάκι να σου χρησιμεύσει για παιχνίδι, φτιάξε το μεγάλο, όσο μεγάλο είναι το χέρι σου και κρέμασέ του ένα μακρύ λάστιχο που θα σου επιτρέπει να το ανεβοκατεβάζεις, όπως το γιο-γιο.

Τα κάλαντα

Το βράδυ της παραμονής των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς, μετά τη δύση του ήλιου, τα παιδιά ξεχύνονταν στους δρόμους. Χτυπούσαν με ραβδιά τις πόρτες και τραγουδούσαν τα κάλαντα, κρατώντας το ρυθμό με το τύμπανο, την τραμπούκα και το τριγωνάκι τους.

Τα κάλαντα είναι τραγούδια με ευχές για το νοικοκύρη και τα άλλα μέλη της οικογένειας και έχουν άπειρες παραλλαγές από τόπο σε τόπο. Οι νοικοκυρές, "για το καλό", κερνούσαν τα παιδιά κουλούρια, κάστανα και καρύδια. Στο μικρό καλάθι ή στο σακουλάκι που κρατούσαν, τους έριχναν καρπούς για την καλή σοδειά, γλυκά για την ευτυχία, νομίσματα για τον πλούτο. Αν κάποιος νοικοκύρης δεν άνοιγε την πόρτα, τα παιδιά, αντί για κάλαντα και ευχές, του έλεγαν περιπαικτικά τραγούδια όπως αυτό:

Αφέντη μου στην κάπα σου χίλιες χιλιάδες ψείρες,
άλλες γεννούν, άλλες κλωσσούν, άλλες αυγά μαζώνουν...

Στα νησιά και τις παραθαλάσσιες περιοχές, τα παιδιά έλεγαν κάλαντα αποβραδίς, κρατώντας ένα μικρό καράβι φτιαγμένο από χαρτόνι ή τσίγκο και στολισμένο με χρωματιστά χαρτιά και φωτάκια. Χάρη σ' αυτό έβρισκαν το δρόμο τους μέσα στο σκοτάδι.

Το καράβι ήταν από την αρχαιότητα συνδεδεμένο με τη ζωή των Ελλήνων, που ήταν λαός ναυτικός. Οι διάφοροι συμβολισμοί του ξεκινούν από την εποχή εκείνη και συνεχίζονται έως τα σύγχρονα χρόνια. Το καράβι που κρατούσαν τα παιδιά λέγοντας τα κάλαντα ίσως να πήρε τη θέση του πραγματικού καραβιού, που κυλούσαν οι αρχαίοι στους δρόμους της Αθήνας και των Ιωνικών πόλεων της Μικράς Ασίας, στα "Ανθεστήρια", γιορτή για το θεό Διόνυσο.

Στα ορεινά μέρη και τα μεσόγεια τα παιδιά κρατούσαν για φανάρι ένα ομοίωμα μιας φωτισμένης εκκλησίας, που συχνά θύμιζε την Αγια-Σοφιά. Τη στόλιζαν με καμπανάκια και χρωματιστά χαρτιά. Στο εσωτερικό της, που ήταν κενό, έβαζαν ένα κερί ή ένα φαναράκι για να τους φέγγει το δρόμο στο σκοτάδι.

Προτάσεις

Τα κάλαντα είναι από τα λίγα έθιμα που διατηρούνται ως τις μέρες μας, σε κάθε γωνιά της Ελλάδας. Για όσους από εσάς κατοικείτε μακριά από τις μεγάλες πόλεις, θα ήταν ευκαιρία αυτή τη χρονιά να μάθουν τα παιδιά τα κάλαντα της περιοχής τους. Θα μπορούσατε να καλέσετε στο σχολείο παππούδες και γιαγιάδες των παιδιών ή ακόμα και να συνεργαστείτε με το Κ.Α.Π.Η. της περιοχής σας. Σίγουρα όλοι θα σας βοηθήσουν με μεγάλη χαρά. Οι αναμνήσεις τους θα είναι ένας άμεσος και ευχάριστος κώδικας επικοινωνίας με τα παιδιά αλλά ταυτόχρονα, θα αποτελέσουν μία πολύτιμη πηγή πληροφοριών για όλους.

Ρωτήστε τα παιδιά αν φέτος θα ήθελαν να πουν τα κάλαντα κρατώντας το δικό τους καράβι ή τη δική τους εκκλησία.
Σύμφωνα με το έθιμο, στα παραθαλάσσια μέρη και στα νησιά, όταν έλεγαν τα παιδιά κάλαντα, κρατούσαν για να τους φωτίζει το δρόμο ένα καράβι. Υπάρχει η δυνατότητα να κατασκευάσετε ένα πολύ μεγάλο καράβι και να δώσετε στα παιδιά την ευκαιρία να το χρωματίσουν, να κολλήσουν κόλλες γλασσέ, να φτιάξουν χάρτινα στολίδια και να τα κρεμάσουν.
Μπορεί όμως και κάθε παιδί να φτιάξει το δικό του καράβι. Ένας απλός τρόπος θα μπορούσε να είναι αυτός της επόμενης σελίδας. Απαραίτητες οι τρύπες, όπως βλέπετε στο σχέδιο, για να περάσουν τα σχοινιά του καραβιού, μια χρωματιστή κορδέλα δηλαδή, ένας σπάγκος ή μια χρυσή κλωστή. Χρυσόχαρτα ή ό,τι άλλο φανταστούν τα παιδιά θα γίνουν τα στολίδια του καραβιού, που θα κρεμαστούν από τα σκοινιά και το κατάρτι.
Πολύ πιο δύσκολη η κατασκευή της εκκλησίας. Η Αγιά-Σοφιά με τους τρούλους της, για τις ανάγκες της ηλικίας των παιδιών που κατοικούν στα ορεινά μέρη και στα μεσόγεια, θα ήταν δυνατόν να πάρει τη μορφή μιας απλής μονόκλιτης εκκλησίας.
Ίσως σας δώσει κάποιες ιδέες το σχέδιο της επόμενης σελίδας.

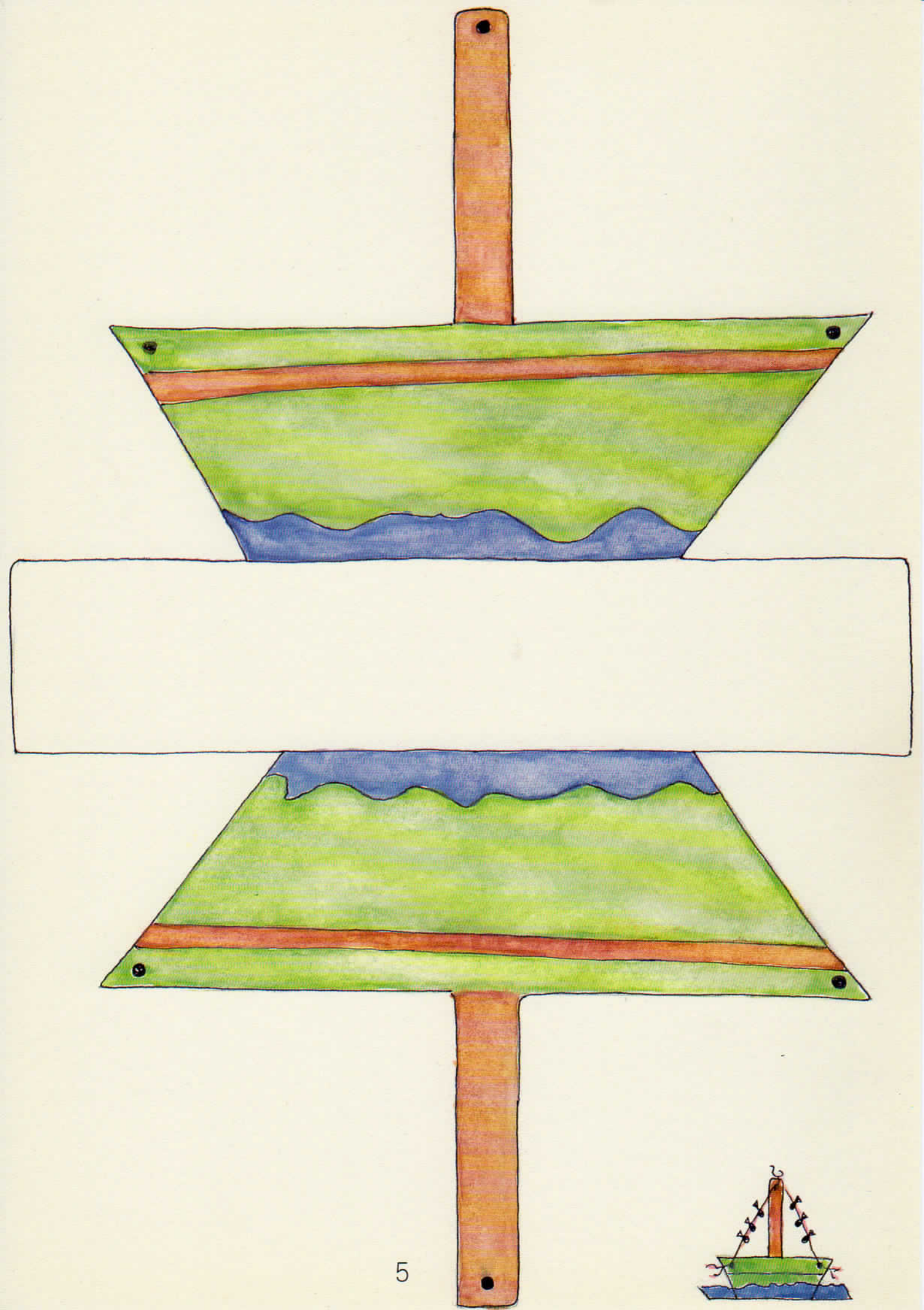

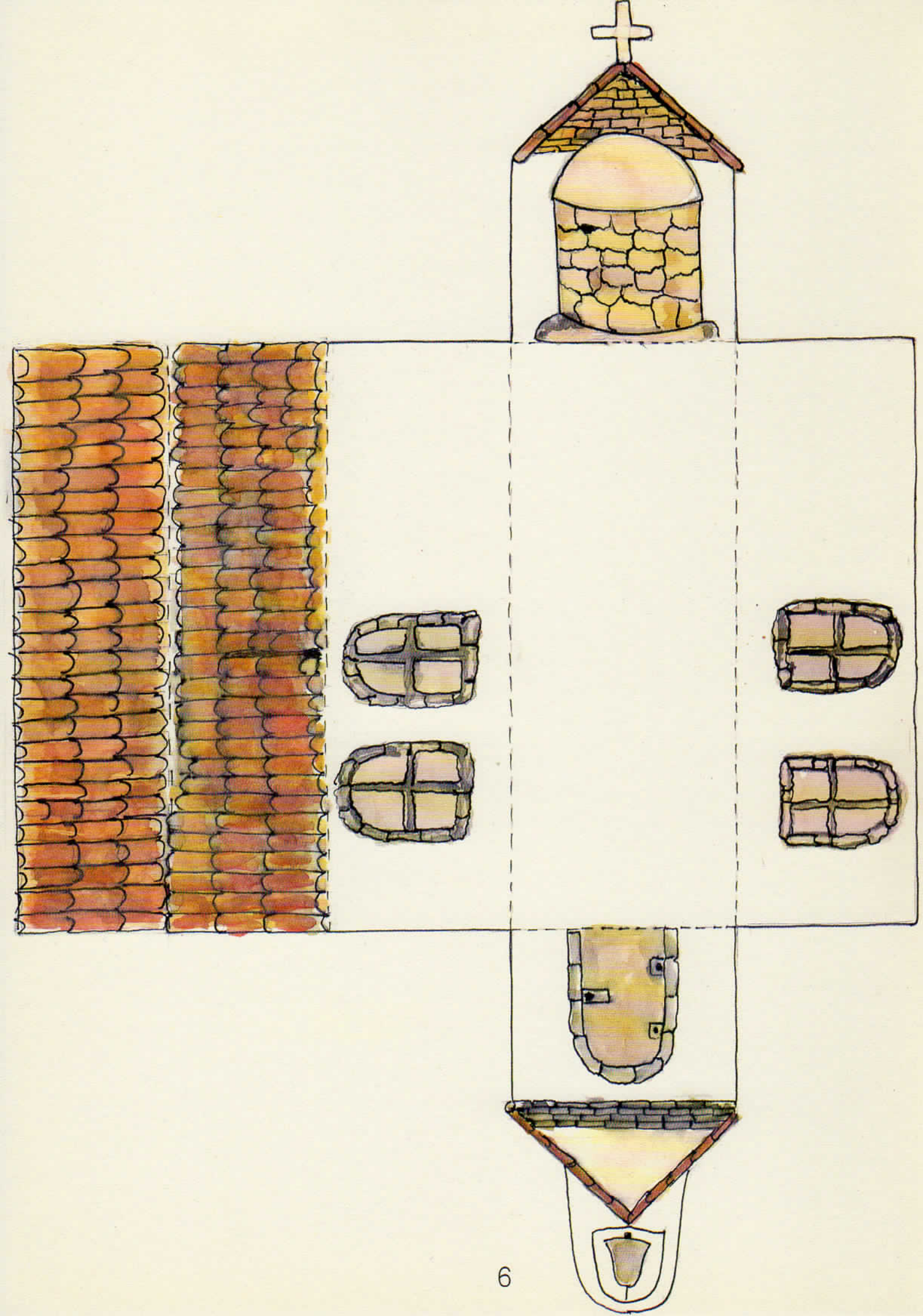

Το Χριστόψωμο

Το Χριστόψωμο ήταν το βασικό ψωμί της γιορτής των Χριστουγέννων, το ψωμί του τραπεζιού, που θα στήριζε τη ζωή των νοικοκυραίων, του σπιτιού, των ζώων και της σοδειάς. Είναι ένα ψωμί, ειδικά ζυμωμένο για τη μεγάλη μέρα του Χριστού. Ιερά ψωμιά έφτιαχναν και στην Αρχαία Ελλάδα, ως προσφορές στη Δήμητρα και τον Απόλλωνα και τα συνόδευαν με άλλους καρπούς της συγκομιδής.

Η νοικοκυρά, την παραμονή των Χριστουγέννων, έκανε πρώτα τον σταυρό της, ευχόταν κάθε καλό στο σπίτι και άρχιζε το ζύμωμα. Τα Χριστόψωμα γίνονταν με τα πιο αγνά και ακριβά υλικά. Στις πιο πολλές περιοχές τα ζύμωναν με προζύμι, αλεύρι, μέλι, ροδόνερο, σουσάμι, κανέλα και γαρίφαλα.

Οι παραδόσεις και οι τοπικές συνήθειες καθόριζαν το σχήμα του Χριστουγεννιάτικου ψωμιού και τα στολίδια. Ένας μεγάλος σταυρός στη μέση του Χριστόψωμου ήταν απαραίτητος. Τον έκαναν με πρόσθετο ζυμάρι ή τον αποτύπωναν με πραγματικό ξύλινο σταυρό. Στις άκρες και το κέντρο του σταυρού έβαζαν άσπαστα μεγάλα καρύδια ή αμύγδαλα. Ύστερα "κεντούσαν" με το μαχαίρι και το ψαλίδι διάφορα σχέδια με ιδιαίτερη σημασία. Στη Χριστουγεννιάτικη "κουλούρα" του γεωργού έπλαθαν ένα αλέτρι με βόδια, ένα σπίτι, ένα βαρέλι. Την "κουλούρα" του τσοπάνη στόλιζαν με μια στάνη και με κουλουράκια στενόμακρα ή άλλα σαν σταυρουδάκια, που τα ονόμαζαν "αρνάκια" και "κατσικάκια". Άλλοτε πάλι έφτιαχαν μια μαργαρίτα με τόσα φύλλα όσα τα μέλη της οικογένειας και από πάνω έβαζαν τη ζυμαρένια στέγη ενός σπιτιού. Ο νοικοκύρης αναλάμβανε το κόψιμο και το μοίρασμα του Χριστόψωμου. Το μεσημέρι της γιορτής το σταύρωνε, το έκοβε και μοίραζε στον καθένα από ένα κομμάτι.

Προτάσεις

Η επαφή των παιδιών με την τρίτη ηλικία, ιδίως σε θέματα παράδοσης, έχει ιδιαίτερη σημασία για όλες τις γενιές.
Τι θυμούνται οι παλιότεροι από τα παιδικά τους χρόνια; Τι ετοιμασίες γίνονταν στο σπίτι; Πώς ήταν η γιορτινή ατμόσφαιρα; Τι τραγουδούσαν οι γυναίκες όταν ζύμωναν; Πόσο πολλά υλικά έβαζαν μέσα στα Χριστόψωμά τους, πώς τα στόλιζαν; Το στόλισμα των Χριστουγεννιάτικων ψωμιών ήταν μια ολόκληρη τέχνη.

Στα παιδιά αρέσει πάρα πολύ να πλάθουν με τα χέρια τους το μαλακό πηλό και την πλαστελίνη. Γιατί όχι και το ζυμάρι; Να πλάσουν Χριστουγεννιάτικα ψωμιά και να τα στολίσουν με χίλιους δυο τρόπους. Θα χρειαστείτε ζυμάρι, καρύδια άσπαστα ή αμύγδαλα, λαδόκολλες, οδοντογλυφίδες.
Το ζυμάρι θα γίνει με ένα μέρος αλεύρι, μισό μέρος αλάτι και λίγο νερό. Βέβαια τα παιδιά πρέπει να καταλάβουν ότι το Χριστόψωμό τους δεν τρώγεται, όσο για το ψήσιμό του, δεν είναι και απαραίτητο. Το πολύ αλάτι θα το διατηρήσει για καιρό. Αν θέλουν, βέβαια, μπορούν να το δώσουν στο σπίτι να τους το ψήσουν για να κρατήσει περισσότερο και να μην μουχλιάσει.
Κάθε παιδί θα πάρει από ένα κομμάτι ζυμάρι, θα φτιάξει το δικό του Χριστόψωμο πάνω σε λαδόκολλα ή σε αλουμινόχαρτο και θα το στολίσει με διάφορα σχέδια, όπως έκαναν παλιά. Ένας σταυρός στη μέση, για το καλό, είναι πάντως απαραίτητος. Τα στολίδια το κάθε παιδί θα τα δημιουργήσει "κεντώντας" το ψωμί με την οδοντογλυφίδα, προσθέτοντας λουρίδες από ζυμάρι ή συνδυάζοντας και τους δύο τρόπους. Τις άκρες του σταυρού και το κέντρο του θα στολίσει με άσπαστα καρύδια ή αμύγδαλα.
Στο τέλος κάθε παιδί θα μιλήσει για το έργο του.

Για την καινούργια χρονιά

Κάθε άνθρωπος, με την αρχή της νέας χρονιάς, ανανεώνει τις ελπίδες του για ένα καινούριο ξεκίνημα, γεμάτο υγεία, ευτυχία και πλούτο. Πόσο μάλλον ο αγρότης, που η ζωή του είναι άμεσα συνδεδεμένη με τα στοιχεία της φύσης.
Με διάφορους "μαγικούς" τρόπους προσπαθεί να συγκεντρώσει τους καλύτερους οιωνούς για τον ίδιο και για την οικογένειά του.

Το ρόδι

Ο καρπός της ροδιάς, από τα πολύ παλιά χρόνια, θεωρείται σύμβολο της αφθονίας. Σε πολλά μέρη της Ελλάδας υπήρχε και υπάρχει ακόμα το έθιμο να σπάνε το ρόδι το πρωί της Πρωτοχρονιάς με την ευχή:

"Όσα σπυριά έχει το ρόδι, τόσα καλά να χυθούν στο σπίτι μας τούτον τον χρόνον".

Η κρεμμύδα

Η πρόληψη για τη δύναμη της κρεμμύδας μας έρχεται κι αυτή από την αρχαιότητα. Οι πρόγονοί μας πίστευαν ότι τους προστάτευε από κάθε κακό, από καταστροφές, αρρώστιες ή βασκανίες. Αδιάκοπα, ως τις μέρες μας, συναντάμε το ταπεινό αυτό φυτό φυτεμένο μπροστά σε κάποια πόρτα ή κρεμασμένο από κάποια οροφή, να διώχνει το κακό από τους ανθρώπους και τις περιουσίες τους.
Τι είναι όμως εκείνο που τράβηξε το σταθερό ενδιαφέρον των ανθρώπων στην κρεμμύδα;
Πρώτα απ' όλα φαίνεται ότι τους εντυπωσίασε η εξαιρετική αντοχή και ζωτικότητά της, μια και μπορεί να ζει και να ανθίζει σε ακαλλιέργητα εδάφη, ακόμα και έξω από το χώμα. Είχαν επίσης παρατηρήσει τις ιατρικές της ιδιότητες και τη θεωρούσαν ωφέλιμη για το βήχα, το άσθμα, τη δυσπεψία, τη δυσεντερία και τη φυματίωση. Σε μεγάλες δόσεις χρησιμοποιήθηκε για την εξόντωση αρουραίων και ποντικών, απαλλάσοντας την ύπαιθρο και τις πόλεις από τους μεγαλύτερούς τους εχθρούς.
Με τα χαρακτηριστικά της αυτά η κρεμμύδα έγινε εύκολα το σύμβολο της αναγέννησης του χρόνου. Έμβλημα που προοιωνίζει τη συνέχεια του σπιτιού και την αναβίωση, ενάντια σε κάθε συμφορά.
Λογικά, λοιπόν, συνδέθηκε με την Πρωτοχρονιά, με το ξεκίνημα μιας καινούριας χρονιάς, γεμάτης ελπίδες και προσδοκίες για όλους τους ανθρώπους. Ανάμεσα στις πάμπολλες παραλλαγές του ονόματός της, συναντάμε τις ονομασίες "βασιλίτσα", "αγιοβασιλίτσα" και "βασιλοκουτσούνα" και την κρεμάμε στις πόρτες και τα ταβάνια μας έως σήμερα.

Προτάσεις

Τι είναι το πρώτο πράγμα που σκέφτονται τα παιδιά όταν ακούν τη λέξη "ρόδι";
...Τι άλλο;... Τι άλλο;...
Μέσα από αλλεπάλληλες ερωτήσεις θα οδηγηθείτε από την απλή χρησιμότητα του καρπού στη συμβολική του διάσταση που ως εικόνα είναι σίγουρα τόσο οικεία στα παιδιά.

Την ίδια διαδικασία μπορείτε να ακολουθήσετε και για τη λέξη "κρεμμύδα".

Ο Άγιος Βασίλης

Ο Άγιος Βασίλης υπήρξε από τις μεγαλύτερες μορφές της εκκλησίας μας, τόσο για το χαρακτήρα του, όσο και για τη μόρφωσή του.

Η φιλανθρωπία του παρέμεινε θρυλική. Μοίρασε όλη του την περιουσία στους φτωχούς, έφτιαξε στην Καισάρεια πτωχοκομείο και πέθανε μόλις 48 ετών από τις στερήσεις της ασκητικής ζωής. Την κηδεία του παρακολούθησαν χιλιάδες κόσμου και στο συνωστισμό που δημιουργήθηκε πολλά άτομα έχασαν τη ζωή τους. Τέτοια ήταν η λατρεία και ο θαυμασμός που του είχε ο κόσμος για την καλοσύνη του που πολλοί τον μιμούνταν. Άφηναν γενειάδα και προσπαθούσαν να είναι λεπτοί και ωχροί, όπως εκείνος, που ήταν ασκητής.

Οι αγιογράφοι τον απεικονίζουν με ψαρά σγουρά μαλλιά, πολύ μακριά, και με μυτερή γενειάδα.

Στην Ελλάδα πίστευαν πως αμέσως μετά τα Χριστούγεννα ξεκινούσε πεζοπόρος, με το ραβδί στο χέρι και περνούσε από διάφορους τόπους, πάντοτε καλός και ομιλητικός με όποιον συναντούσε. Δεν κρατούσε κοφίνι στην πλάτη του, ούτε σάκο φορτωμένο με δώρα. Εκείνο που έφερνε στους ανθρώπους ήταν περισσότερο συμβολικό. Την καλή τύχη και την ευλογία του. Από το μαγικό του ραβδί, με θαυμαστό τρόπο, βλάσταιναν ή ζωντάνευαν κλαδιά και πέρδικες, σύμβολα των δώρων που θα μπορούσε να μοιράσει στους πιστούς του.

Άγιος Βασίλης έρχεται από την Καισαρεία,
βαστάει πέννα και χαρτί, χαρτί και καλαμάρι,
το καλαμάρι έγραφε και το χαρτί εμίλιε.
- Βασίλη, πούθεν έρχεσαι και πούθεν κατεβαίνεις;
- Από της μάνας μ' έρχομαι και στο σκολειό πηγαίνω.
- Κάτσε να φας, κάτσε να πιείς, κάτσε να τραγουδήσεις.
- Εγώ γράμματα μάθαινα, τραγούδια δεν ηξέρω.
- Και σαν ηξέρεις γράμματα, πες μας την αλφαβήτα.
Και στο ραβδί του ακούμπησε, να πει την αλφαβήτα.
Και το ραβδί ήτανε ξερό, χλωρά βλαστάρια επέτα, κι απάνω
στα κλωνάρια του πέρδικες κελαϊδούσαν...

Προτάσεις

Ο Άγιος Βασίλης, η τόσο αγαπημένη μορφή των παιδιών, που ταξιδεύει και φέρνει σε όλους δώρα, ήταν άραγε ο παχουλός, ασπρομάλλης γέροντας με τα κόκκινα μάγουλα και τις χιονισμένες μπότες; Ερχόταν στ' αλήθεια πάνω σε έλκηθρο με τη συνοδεία ταράνδων;
Θα ήταν ενδιαφέρον να γνωρίσουν τα παιδιά πώς ήταν στην πραγματικότητα ο Άγιος Βασίλης. Πώς τον φαντάζονταν στην Ελλάδα;
Ας δοκιμάσουν να ζωγραφίσουν τον "ελληνικό Αϊ-Βασίλη".

Η Βασιλόπιτα

Σε όλα τα Πρωτοχρονιάτικα τραπέζια κόβεται η καθιερωμένη πίτα της ημέρας, η γνωστή μας βασιλόπιτα. Με το κόψιμο της πίτας οι παλιοί πίστευαν πως θα μάντευαν την τύχη που θα είχε την καινούρια χρονιά το σπιτικό κι οι νοικοκυραίοι του.
Η παράδοση λέει ότι όταν ο Άγιος Βασίλειος ήταν επίσκοπος στην Καισάρεια η πόλη κινδύνευσε από τον έπαρχο της Καππαδοκίας. Ο Βασίλειος κάλεσε τους άρχοντες και το λαό και τους είπε να δώσουν ό,τι πιο πολύτιμο είχαν από τα πλούτη και τα χρυσαφικά τους για να σώσουν την πόλη, μια και δεν είχαν δυνάμεις να την υπερασπίσουν. Όλοι ανταποκρίθηκαν με προθυμία και ένας σωρός από χρυσαφικά συγκεντρώθηκε. Την άλλη μέρα, ο Δεσπότης και οι δημογέροντες πήγαν να συναντήσουν τον έπαρχο και να του παραδώσουν τους θησαυρούς, εκείνος όμως εντυπωσιασμένος από την προσωπικότητα και την ακτινοβολία του Ιεράρχη δεν δέχτηκε να τους πάρει και αποχώρησε άπρακτος. Οι κάτοικοι απόδωσαν το θαύμα στον επίσκοπό τους. Ο Βασίλειος θέλησε να επιστρέψει τα κοσμήματα, δυσκολευόταν όμως μια και δεν γνώριζε ποιο είχε προσφέρει ο καθένας. Κάλεσε έτσι το προσωπικό της Μητρόπολης και τους παράγγειλε να φτιάξουν μικρές πίτες, τόσες, όσα και τα σπίτια της Καισάρειας και μέσα να βάλουν από ένα χρυσαφικό. Παράλληλα, ειδοποίησε τους πολίτες της Καισάρειας να περάσουν από τη Μητρόπολη για να τους δώσει από ένα αναμνηστικό για τη διάσωση της πόλης. Όλοι απόρησαν για το δώρο του Δεσπότη, όταν όμως επιστρέφοντας στα σπίτια τους θέλησαν να φάνε την πίτα, ανακάλυψε ο καθένας το χρυσαφικό που είχε προσφέρει. Από τότε, για να θυμούνται αυτό το γεγονός καθώς και τη σωτηρία της πατρίδας τους, καθιέρωσαν να φτιάχνουν κάθε χρόνο μία πίτα και μέσα να κρύβουν ένα τυχερό νόμισμα.

Οι Καλικάντζαροι

Όλη τη διάρκεια του Δωδεκαήμερου, σύμφωνα με την παράδοση, έρχονταν οι Καλικάντζαροι και πείραζαν τους ανθρώπους, γιατί ο Χριστός ήταν ακόμη αβάπτιστος. Τι ήταν όμως οι Καλακάντζαροι;

Ήταν δαιμόνια, ξωτικά δηλαδή, που ζούσαν κρυμμένα μέσα σε μια σκοτεινή σπηλιά, στα βάθη της γης. Εκεί όλο το χρόνο πελεκούσαν με τα τσεκούρια τους το δέντρο που βαστάει τη γη, αλλά κάθε φορά που κόντευαν να το κόψουν γεννιόταν ο Χριστός και μονομιάς το δέντρο ξαναγινόταν. Τότε τα δαιμόνια χυμούσαν πάνω στη γη και πείραζαν τους ανθρώπους.

Ο λαός φανταζόταν τους Καλικάντζαρους μαυριδερούς, με κόκκινα μάτια, πόδια τράγου, χέρια σαν της μαϊμούς και το σώμα γεμάτο τρίχες. Τροφή τους ήταν τα σκουλήκια, τα βατράχια, τα φίδια. Οι μυρωδιές από τους κουραμπιέδες, τις πίτες, τα λουκάνικα και τις δίπλες, που ξεχύνονταν από όλα τα σπίτια, τους ξετρέλλαιναν. Μόνο τη φωτιά φοβόντουσαν και τους παπάδες. Όταν αγιάζονταν τα νερά, την ημέρα των Φώτων, χώνονταν πάλι μέσα στη γη και άρχιζαν να πριονίζουν με μανία το δέντρο που την κρατάει, έως τις 24 Δεκεμβρίου, την παραμονή των Χριστουγέννων της επόμενης χρονιάς. Τότε, και για δώδεκα μέρες, όσο διαρκεί το "Δωδεκαήμερο", κυκλοφορούσαν ανενόχλητοι και πείραζαν τους ανθρώπους.

Προτάσεις

Οι Καλικάντζαροι, αυτά τα παράξενα όντα, είναι ένα θέμα ιδιαίτερα αγαπητό στα παιδιά. Διηγηθείτε ένα λαϊκό παραμύθι γι αυτούς, από τα τόσα που έχουν διασωθεί στην πατρίδα μας, αρχίστε μια ιστορία και αφήστε τα παιδιά να υποθέσουν την πιθανή εξέλιξη ή ακόμα συνθέστε μαζί τους το "Καλικαντζαροπαραμύθι" τους.

...Ελάτε να φτιάξουμε μια ιστορία για τα Καλικαντζαρούδια...
Μια φορά κι έναν καιρό, σ' ένα σπίτι, ζούσαν δυο παιδιά. Ένα αγόρι και ένα κορίτσι. Το αγόρι το λέγαν... το κορίτσι... Πλησίαζαν τα Χριστούγεννα και όλοι ετοιμάζονταν για τη μεγάλη γιορτή. Τι έφτιαχναν, πού τα έβαζαν, τι συνέβη ξαφνικά το βράδυ;...

...Ζωγραφίστε τον Καλικάντζαρό σας. Πώς τον φαντάζεστε;

Μια διασκεδαστική δραστηριότητα είναι η κατασκευή μάσκας με τα χαρακτηριστικά του Καλικάντζαρου. Φτιάχνεται πολύ απλά, από χαρτόνι ή από χαρτοσακούλα και διακοσμείται με χρώματα και την τεχνική του κολλάζ.
Από μαύρες σακούλες των σκουπιδιών που θα στολιστούν με πολύχρωμα χαρτιά και χρυσόχαρτα, θα γίνουν τα ρούχα των Καλικαντζαριών. Δε θάταν αστεία μια στριφογυριστή ουρά; Ίσως χρησιμεύσει ένα χοντρό σκοινί ή γιατί όχι, ένα αυτοκόλλητο από αυτά που χρησιμοποιούμε για να κλείνουμε τις χαραμάδες στα παράθυρα και τις πόρτες.
Κάθε παιδί κατασκευάζει τη δική του φορεσιά. Αν θέλουν, ας "στήσουν" μια δική τους παράσταση. Από τον γλέντι τους δεν θα πρέπει να λείψουν οι πατροπαράδοτες λιχουδιές των ημερών, οι δίπλες και οι κουραμπιέδες, κατασκευασμένες από χαρτί ή γιατί όχι και αληθινές.